

Voorwoord

FREE Nature ontwikkelt samen met opdrachtgevers en vrijwilligers gebieden waar de natuur haar gang gaat en waar mensen welkom zijn. We willen hierbij mooie en spannende natuur tot stand brengen met hulp van grote grazers. Zij zijn met alle andere 'wilde' dieren de ambassadeurs en vormgevers van deze gebieden.

In 2016 heeft FREE Nature samen met al haar opdrachtgevers opnieuw flinke stappen gezet om de natuur meer op eigen benen te laten staan. Zo werd in 2016 gestart met de begrazing met behulp van waterbuffels in de Noordwaard, werd er weer meer kennis opgedaan over het effect van begrazing met de inzet van GPS halsbandzenders, kreeg het beheer van Kuipersveer een nieuwe impuls en kregen we er een aantal interessante opdrachten bij zoals in Pannenhoef, Barendrecht en Noordwaard. Bezoekers kunnen volop genieten van deze en alle andere prachtige gebieden. FREE Nature heeft zich in 2016 opnieuw bevestigd als de professionele partij die tal van opdrachtgevers de zorg uit handen neemt bij het beheer van gebieden met grote grazers.

In dit jaarverslag vindt u daar weer de nodige voorbeelden van !

Met vriendelijke groet,

drs. Jos Vrolijk

Directeur/ Bestuurder Stichting FREE Nature

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Kuddenieuws	2
Nieuwe opdrachten in 2016	4
Overzicht opdrachtgevers	6
Deskundigheid	7
Wildernisvlees	10
In de media	11
Ook het vermelden waard	12
Organisatie	13
Raad van Toezicht / Governance	18
Financiën	19
Tot slot	22

Start begrazing door wisenten in de Maashorst

Sinds maart 2016 begrazen wisenten een deel van de Maashorst. De Maashorst is een groot natuurontwikkelingsgebied gesitueerd tussen Oss en Uden in Noord Brabant (zie www.allemaalmaashorst.nl). De wisenten zijn onderdeel van de European Wildlife Bank en grotendeels afkomstig uit het Kraansvlak in de Kennemerduinen, waar sinds 2007 een kudde wisenten leeft en enkele dieren uit Duitsland. De wistenenkudde bestond per eind 2016 uit tien dieren. De dieren krijgen in een apart wengebied van ca 200 ha ruim de tijd om aan hun nieuwe omgeving te wennen. In dit wengebied zijn alleen excursies onder begeleiding mogelijk.

Geboortesynchronisatie

Ook in 2016 zijn er weer veel kalfjes (en veulentjes) geboren in de verschillende gebieden van FREE Nature. De natuur heeft haar eigen mechanismen om jonge dieren op het meest gunstige moment van het jaar geboren te laten worden; namelijk het voorjaar. Dit is het moment dat er genoeg nieuw voedsel aanwezig is voor de moederdieren om voldoende melk te produceren. Wanneer een kalf vroeger in het jaar wordt geboren, dan kost dit de moeder wat meer energie. Op zich geen probleem, gevolg is wel dat de volgende tochtigheid wat langer op zich laat wachten. Hiermee komt het volgende kalf het jaar erop dus wat later ter wereld. Gebeurt het omgekeerde, wordt een kalf midden in de zomer geboren, dan is er volop voedsel aanwezig en herstelt de koe juist sneller en komt de volgende tochtigheid eerder. Dan kan de koe dus inlopen. Vanaf beide kanten vindt er zo druk plaats naar geboortes in het voorjaar, met een geboortepiek eind maart en in april.

Waterbuffel als nieuwe grazer geïntroduceerd in Nederland

Op 6 april 2016 is een eerste groep waterbuffels losgelaten in de Noordwaard. In de periode daarna volgden nog meer dieren waarmee de introductie van een -voor Nederland 'nieuwe'- natuurlijke grazer een feit werd. Samen met een kudde Schotse Hooglanders en Koniks is het de bedoeling dat deze dieren gezamenlijk de Noordwaard gaan openhouden in het kader van Ruimte voor de Rivier.

Ooit, vòòr de start van de laatste ijstijd (het Weichselien dat zo'n 126.000 jaar geleden begon) kwamen er nog wilde waterbuffels voor in Nederland. Tegenwoordig kennen we waterbuffels in Europa vooral als landbouwhuisdier in o.a. de Balkan. Ook in Nederland zijn er een achttal buffelboeren, zij produceren o.a. buffelmelk, buffelkaas en buffelvlees. Inzet van waterbuffels vanwege hun rol als natuurlijke begrazer is voor Nederland nieuw. Minder bekend is dat wilde waterbuffels zo'n 5.000 jaar geleden o.a. nog voor kwamen in landen als Hongarije. Inmiddels hebben we bij FREE Nature veel ontdekt over dit dier. Waterbuffels zijn zeer goede zwemmers. Eenmaal wisten ze zelfs uit hun 'startgebied' te zwemmen maar gelukkig kon dit snel worden opgelost. Waterbuffels zijn grote dieren die graag veel ruw voedsel eten. Zo eten ze graag van riet. Sociaal gezien zijn het onderling echte knuffeldieren. Verder opvallend, is de vette huid die ervoor zorgt dat de dieren goed droog blijven. Dit zie je bijvoorbeeld als beheerder goed bij het oormerken van de kalveren.

Wisent

Waterbuffels in Noordwaard

Galloway

Verplaatsing van groep Koniks van Rozenburg naar natuurreservaat Atapuerca in Spanje

Afgelopen jaar is er een en ander te doen geweest over de Koniks van Rozenburg. Vanwege o.a. voedselschaarste in het leefgebied van de Koniks zouden er enkele dieren geslacht moeten worden. Hierover ontstond commotie bij de lokale bevolking van Rozenburg. Daarom hebben de Rozenburgers in de zomer van 2016 geld ingezameld om transport en donatie van de hele groep paarden aan een alternatieve en passende bestemming mogelijk te maken. De Koniks zijn gedoneerd aan een groot natuurgebied, te weten Atapuerca in Spanje. Het transport, verzorgd door Flaxfield (Joep van de Vlasakker), heeft begin november plaatsgevonden en de dieren zijn goed in Spanje aangekomen. In het voorjaar van 2017 zal een bezoek van twee FREE medewerkers aan Atapuerca plaatsvinden die dan zelf kunnen vaststellen hoe het de dieren in hun nieuwe leefomgeving vergaat.

Kuddestand per 31 december 2016

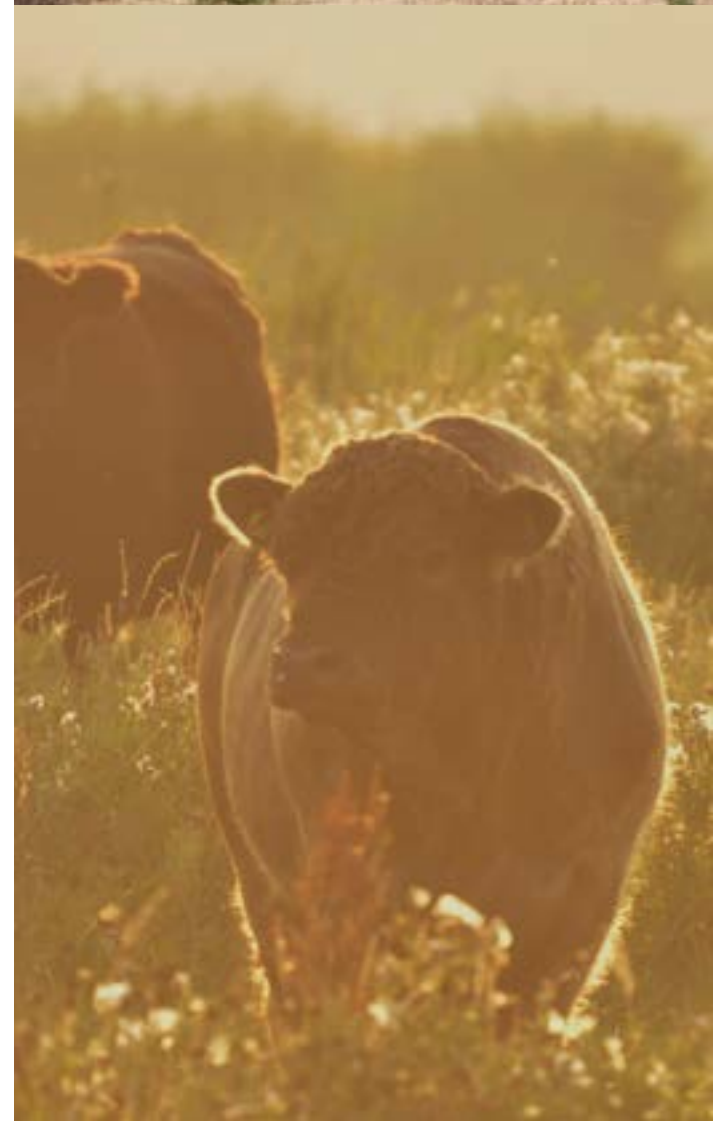
Dieren van FREE Nature waren in 2016 te vinden van de meest noordelijke tot de meest zuidelijke punten van Nederland (resp. Schiermonnikoog en Vaals). In totaal zijn we aanwezig in ruim 30 natuurgebieden met vier verschillende runderrassen, wisenten, waterbuffels en Koniks. Het aantal dieren bleef ten opzichte van eind 2015 ongeveer gelijk. De stand per 31 december was 1140 stuks en was als volgt uit te splitsen:

Totaal aantal dieren in beheer bij FREE Nature = 1140

Rode Geus	148
Hooglander	293
Galloway	320
Sayaguesa rund	7
Koniks	326
Waterbuffel	17
Wisent	29

Koniks in Atapuerca

Noordwaard

De afgelopen 5 jaar heeft Rijkswaterstaat in het kader voor Ruimte voor de Rivier de Noordwaard ingericht als overstroomingsgebied. Hierdoor kan bij piekafvoer het niveau van de rivier de Merwede met wel 30 centimeter verlaagd worden. Dit vergroot niet alleen de veiligheid voor steden als Werkendam en Gorinchem, maar biedt ook volop kansen voor de natuur. Afgelopen winter bivakkeerden al duizenden vogels in de Noordwaard. Dagelijks komt vanuit het zuiden eb en vloed het gebied binnen. Voor een goede doorstroming is het echter zaak dat vooral in de winter de vegetatie niet te veel weerstand op het water uitoefent. De vegetatie moet dus laag blijven.

Er is door FREE Nature een overeenkomst gesloten met Gebr. Van Kessel BV voor het beheer van de Noordwaard voor de periode 2016 – 2018. Tevens worden er excursies en veldlessen georganiseerd.

Zuidpolder

In de Zuidpolder is per september 2016 in opdracht van de gemeente Barendrecht begrazing met een klein aantal Galloways gestart. De runderen zijn geïntroduceerd in de Zuidpolder o.a. om meer 'natuur' dicht bij de stad te krijgen. Door de natuurlijke begrazing zal het gebied naar verwachting ook aantrekkelijker worden voor andere flora en fauna zoals specifieke vlinder- en vogelsoorten die gedijen in verrijkt en kruidenrijk grasland.

Waterbuffels in Noordwaard

Start van de begrazing in de Zuidpolder bij Barendrecht.

Zuidpolder

Pannenhoef

In opdracht van Brabants Landschap is FREE Nature gestart met de begrazing door Koniks in een terrein dat onderdeel is van landgoed Pannenhoef. Het begrazingsgebied omvat ongeveer 50 ha, ligt ten zuidwesten van Breda en bestaat uit natte heidevelden afgewisseld met drogere beboste delen.

Kuipersveer

Al sinds 1999 voert FREE Nature het beheer uit op Kuipersveer, een klein natuurgebied grenzend aan de suikerfabriek van Puttershoek. Eerst in opdracht van de Suiker Unie, maar sinds de sluiting van de fabriek enkele jaren terug was er geen financiering meer voor het beheer. Na een onzekere periode is het gelukt om in 2016 het beheer weer gefinancierd te krijgen. Door sponsorwerving samen met Hoekschevaards Landschap zijn de lokale bedrijven Schotgroep BV, Sterkliniek Dierenartsen Stroowaert BV en KRW Milieu geënthousiasmeerd om een bijdrage te leveren aan het beheer, zowel financieel als in natura. Daarnaast ondersteunt ook de gemeente Binnenmaas het initiatief. Ook bleken er buurtbewoners en andere particulieren bereid een bijdrage te leveren. Deze zijn verenigd in 'Vrienden van Kuipersveer'. Een mooi voorbeeld hoe een natuurgebied wordt gedragen door de omgeving.

Koniks worden losgelaten in landgoed Pannenhoef
© Brabants landschap

Koniks net losgelaten in landgoed Pannenhoef

Vrienden van kuipersveer, © Carla Noordman

Een overzicht van alle gebieden en opdrachtgevers waarvoor FREE Nature in 2016 actief is geweest vindt u in bijgaande tabel. Met onze opdrachtgevers hebben we zeer regelmatig contact, zowel in het veld, via digitale communicatiekanalen als 'aan het bureau'.

Gebied	opdrachtgever
Eiland van Brieneoord	Zuidhollands Landschap
Landtong Rozenburg	Groenbeheer Zuid Holland
Broekpolder	Gemeente Vlaardingen
De Staart	Hoekse Waards Landschap
Kuipersveer	
Slikken vd Heen	Zeeuws Landschap
Oranjezon	Zeeuws Landschap
Geuzenbos Amsterdam	Havenbedrijf Amsterdam
Koedood IJsselmonde	ARK Natuur
Naardermeer	Natuurmonumenten
Diemen	NUON
Noordwaard	van Kessel RWS
Zuidpolder	Gemeente Barendrecht
Loevestein	Staatsbosbeheer
Leeuwen	K3 Delta
Beuningen en Weurt	Staatsbosbeheer GDF-Suez, ARK
Lobberden	Centrale Industriezand Voorziening Staatsbosbeheer, Wienerberger
Loowaard	Moorlag

Gebied	opdrachtgever
Gelderse Poort	Staatsbosbeheer
Wormdal	WS Roer en Overmaas, Stadteregion Aachen
De Rug	WaterleidingMij Limburg WML
Roode Beek	Natuurmonumenten
Grensmaas	Staatsbosbeheer en ARK Natuur
Kitsbach	Gemeinde Waldfeucht
Drielandenpark	ARK Natuur
Kempbroek	ARK Natuur
Kanaalpark	Gem. 's Hertogenbosch
Diezemoning	Gem. 's Hertogenbosch
Geuldal (B)	ARK Natuur
Maashorst	ARK Natuur
Pannenhoeft	Brabants Landschap
Schiermonikoog	Staatsbosbeheer
31 gebieden	21 organisaties

FREE Nature heeft in haar tienjarig bestaan veel ervaring en kennis opgebouwd in alle aspecten van natuurlijke begrazing en wat dit kan betekenen voor biodiversiteit, publieksbeleving en landschapontwikkeling. Een van onze speerpunten is om deze 'deskundigheid' van FREE Nature verder te ontwikkelen, meer zichtbaar te maken en over te dragen. Op deze pagina's ziet u drie projecten waarmee we in 2016 zijn gestart.

Fotomast brengt vegetatie structuur Gelderse Poort in beeld

De komende jaren brengt FREE Nature in opdracht van Staatsbosbeheer in de Gelderse Poort de ontwikkeling van vegetatie structuur in beeld met een fotomast. Jaarlijks worden op verschillende oeverwallen panorama foto's gemaakt. Groot voordeel van de fotomast is dat het mogelijk is om jaarlijks op exact dezelfde locatie en exact dezelfde hoogte een serie foto's te maken. Dit levert nu al leuke resultaten op!

FREE-beheerder Fokko Erhart: "In opdracht van Staatsbosbeheer ben ik het afgelopen jaar op pad geweest met een fotomast. Een uitschuifbare mast die maximaal 7 meter lang is. De laatste 1,5 meter is wel wat aan de dunne kant, dus daar maak ik niet altijd gebruik van. Het doel is om foto's te maken van de structuur van de vegetatie. Per uiterwaard in de Gelderse Poort waren er vooraf ongeveer vijf te fotograferen punten aangegeven. Deze punten zijn gekozen op plekken waar naar verwachting de komende jaren de vegetatie gaat veranderen."

Samenwerking gestart tussen FREE Nature en kenniscentrum Van Hall Larenstein

Op initiatief van FREE Nature is eind 2016 een onderzoeksproject gestart in samenwerking met het Kennis Centrum Natuur en Leefomgeving (KNCL). Door ons is de casus 'Noordwaard' ingebracht als thema voor zo'n praktijk gericht onderzoek. De casus betreft onze nieuwe begrazingsopdracht van Rijkswaterstaat en Gebroeders van Kessel in de Biesbosch. Dit heeft geleid tot een onderzoeksproject dat in 2017 en 2018 uitgevoerd gaat worden. Het onderzoek gaat over de vraag welke hydrologische, ecologische en sociaaleconomische effecten er te monitoren zijn ten gevolge van de inzet van begrazing in de Noordwaard. Zie ook de algemene website over dit ontpolderingsproject <https://www.ruimtevoorderivier.nl/project/ontpoldering-noordwaard/>

De partners uit het werkveld zijn Free Nature, Bureau Waardenburg, aannemer Gebr. van Kessel, Rijkswaterstaat en Stichting Sensor netwerk Achterhoek. Uit het HBO/MBO onderwijs werken docenten en studenten mee van Inholland Delft, Helicon Velp, Wellant college Dordrecht en Hogeschool van Hall Larenstein Velp.

Fotomast in Gelderse Poort

Afbeelding gemaakt met behulp van fotomast

Luchtfoto Noordwaard (bron www.ruimtevoorderivier.nl)

Eerste resultaten halsbandonderzoek op Schiermonnikoog

Eind oktober 2015 is een kleine groep Sayaguesa runderen geïntroduceerd op Schiermonnikoog. Medio januari 2016 is één van de dieren voorzien van een GPS halsbandzender die het terreingebruik mooi in beeld brengt.

Begrazing op Schiermonnikoog helpt de beheerder Natuurmonumenten om het open karakter van de duinen te bevorderen. De Sayaguesa runderen leven hier in een gebied van ongeveer 100 hectare met een afwisseling van grasland, rietvelden, bos en open duinen inclusief stuivend zand. Nadat de kudde in oktober is geïntroduceerd, verkenden de dieren al snel een groot deel van het leefgebied. Maar in het noordelijke deel kwamen ze niet. Om hier te kunnen komen zijn er verschillende routes mogelijk: over een onderhoudspad met vlonders, via plas-dras bossen of via rietmoeras. Om het terreingebruik van de dieren in beeld te brengen is één van de runderen in januari van een GPS halsbandzender voorzien. Dit onderzoek wordt ook gebruikt om over enkele jaren de effectiviteit van het beheer te kunnen analyseren. Maar nu al helpt het de boswachter bij het houden van toezicht op de kudde. Op bijgaande satelietkaartjes is aangegeven welke bewegingen en posities gemeten zijn op Schiermonnikoog. Opvallend hierbij is te zien hoe in de week van 15-19 mei het meer noordelijke deel van het gebied 'ontdekt' werd.

Legenda: rood : verplaatsingen van sayaguesa rund
/ blauw : gemeten posities van sayaguesa rund op Schiermonnikoog

Inventarisatie van flora en fauna in terreinen NUON Diemen

Tussen mei en september 2016 heeft een ecologisch adviesbureau de gebieden van NUON (Zeehoeve, Diemberbos en Baai van Ballast) gelegen tussen Diemen en Muiden geïnventariseerd op aanwezigheid van verschillende soortgroepen flora en fauna. Nieuwe soorten in deze gebieden in 2016 waren onder andere de azuurwaterjuffer en de bosbijvlieg, een soort van structuurrijke bosranden en dus een teken dat de grazers goed duidelijk de bosstructuur verbeteren. Verder voor het eerste waargenomen gewone snuitvlieg, een zweefvliegsoort, een echte liefhebber van pinksterbloemen. Soorten als Blauwe glazenmaker en houtpantserjuffer zijn na enkele jaren afwezigheid opnieuw waargenomen. De opnieuw waargenomen hoornaar profiteert van de toename van dood hout en holte in dode bomen. Onder de vogels doen veel soorten van overgangslandschappen het goed. Zo is de Cetti's zanger waargenomen en neemt het aantal braamsluiers nog steeds toe. De rietruigtes in de nattere delen doen het goed voor rietzanger en kleine karekiet. Ook met de flora gaat het goed, zo is er een hele lijst nieuwe plantensoorten waargenomen; soorten als akkerkool, brede stekelvaren, greppelrus, harig knopkruid, hazenpootje, klein kruiskruid, lidrus, mannagras, schapenzuring & scherpe zegge wijzen allen op een toename in structuur van het gebied. Van deze door NUON betaalde opdracht is een uitgebreid verslag met veel fotomateriaal gepubliceerd. Zie hiervoor deze link : <http://www.freenature.nl/free/download/documenten/inventarisatie-natuurgebieden-bij-de-nuon-centrale-van-diemen-2016-free-natuurder.pdf>

Jaarverslag Geuzenbos Amsterdam Havens West

Over het jaar 2016 is door beheerder Arjen Boerman een uitgebreid verslag gemaakt van het reilen en zeilen in het Geuzenbos Amsterdam.

We kunnen terugkijken op weer een prachtig natuurlijk jaar. In de winter van 2015/ 2016 is voor het eerst sinds jaren van plannen maken, de waterstand omhoog gebracht. Ook de begrazingsdruk is hoger ingezet tijdens de zomermaanden waardoor er meer open graslanden ontstaan. Gedurende de wintermaanden zoeken de grazers juist meer de ruigte en bossen om te eten. Zie voor een uitgebreid verslag met prachtige foto's <http://www.freenature.nl/free/download/verslagen/jaarverslag-geuzenbos-amsterdam-2016.pdf#search=%22geuzenbos%22>

Gewone ereprijs

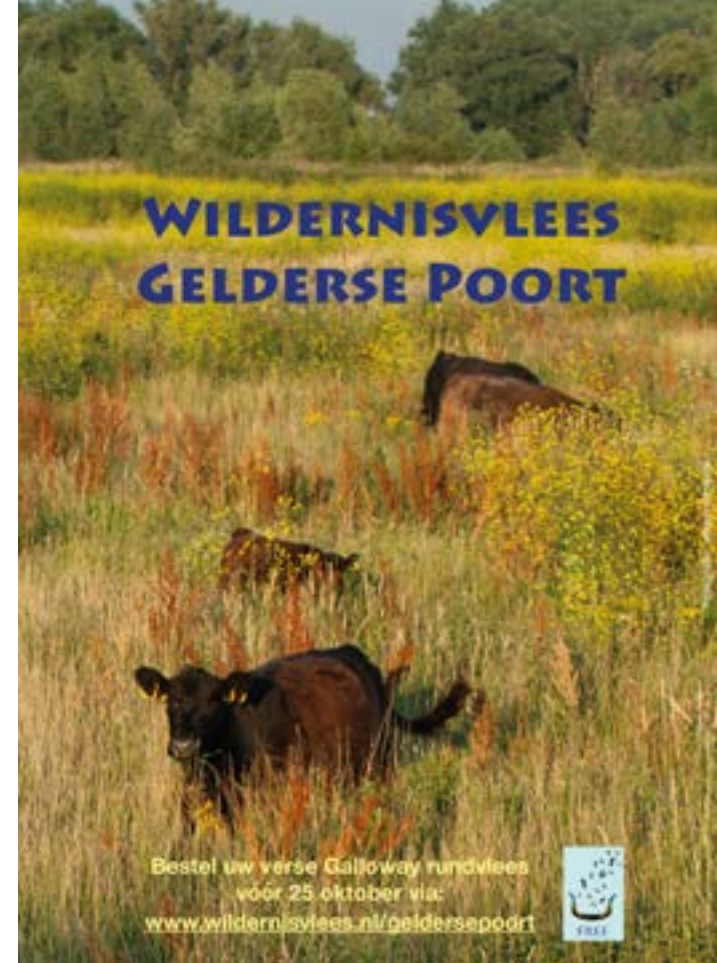
Schotse Hooglanders in Diemberbos NUON

Start 'vers vlees' verkoop in Gelderse Poort succesvol

Gezien de interesse voor vers Galloway vlees als seizoen-product in het najaar in het Naardermeer, is er in het najaar van 2016 ook in de Gelderse Poort een soortgelijke verkoop georganiseerd. Mensen konden gedurende de hele maand oktober via een nieuwe module in onze www.wildernisvlees.nl webshop hun bestellingen plaatsen. De ophaaldag voor de bestelde pakketten was 5 november in de Ooijpolder. Daaraan gekoppeld werden voor de klanten een aantal (gratis) rondleidingen in de Groenlanden aangeboden door FREE Nature, met het doel te laten zien en horen waar dit natuurvleesproduct vandaan komt. De verschillende rondleidingen trokken in totaal ca. 110 bezoekers die deze extra service erg waardeerden.

Distributie van Wildernisvlees blijft in ontwikkeling

In Delft is in 2016 een nieuw afhaalpunt toegevoegd: 'Ambacht Delft'. Dit is een winkel voor ambachtelijk eten. De winkel is gevestigd in een authentieke molen in Delft en maalt biologische tarwe, spelt en rogge. Ons wildernisvlees is volgens winkelmanager Gaston Badoux een logische aanvulling op zijn assortiment. Met het nieuwe afhaalpunt in Delft erbij is het aantal afhaalpunten nu 16 totaal. De organisatie en logistiek van ons wildernisvlees vraagt elk jaar de nodige aandacht. Om meer zicht te krijgen op de bedrijfsketen hebben in de winter van 2015/2016 een tweetal studenten Diergezondheid en Management (CAH Vilentum uit Barneveld) een onderzoek gedaan naar het logistieke proces van wildernisvlees.nl.

In de media

In 2016 werd in de media zeer regelmatig aandacht besteed aan 'onze' terreinen, dieren en gebieden. Onder andere in lokale en regionale nieuwssites, regionale/landelijke kranten en regionale omroep was FREE Nature regelmatig in beeld. Ook was er belangstelling voor ons werk vanuit het bekende landelijke TV programma Vroege Vogels (maar liefst 3x een uitgebreid item in 2016!) kwamen we op de buis bij 'Binnenste Buiten' en was er o.a. begin oktober in De Gelderlander een dubbele pagina gewijd aan ons vlees en de actie 'Wildernisvlees Gelderse Poort'.

Ook het vermelden waard

In het kader van de jaarlijkse zwerfvuilacties is in verschillende gebieden met behulp van vrijwilligers en/of scholieren afval in onze terreinen opgeruimd. Ook zijn door het jaar heen weer de nodige excursies en rondleidingen gegeven en ook specifieke cursussen (zoals omgaan met paarden).

Verder zijn er ook dit jaar de nodige 'natuursuccessen' te melden uit onze gebieden. Zo werd de in Nederland zeer zeldzame bijeneter in Oranjezon als broedvogel gesignaleerd en werd de Noordwaard ontdekt door vele doortrekkende en overwinterende watervogels. En werden tijdens de inventarisatie in de Nuon terreinen rond Diemen een aantal voor dit gebied nieuwe planten en insecten soorten waargenomen zoals al elders in dit jaarverslag is gemeld.

Vrijwilligers Merijn van den Hoogenhof op excursie in de Staart

Eind december 2016 waren 12 mensen (samen 9,21 fte) in loondienst bij FREE Nature (eind 2015 - 7,58 fte). Naast deze medewerkers wordt een aantal freelancers ingehuurd voor het beheer van een aantal gebieden. Het team organiseert regelmatig overleg- en themadagen om zaken met elkaar af te stemmen. Aangezien beheerders hoofdzakelijk vanuit huis werken is dit een belangrijk hulpmiddel voor afstemming en samenwerking, naast uiteraard veel gebruik van allerlei moderne communicatiemiddelen.

Het team personeel in loondienst bestond in 2016 uit de volgende personen:

Linda Abbing (beheerder / voorlichter)

Arjen Boerman (beheerder/voorlichter)

Tanja de Bode (beheerder /voorlichter)

Marc Büchner
(beheerder en teamlid wildernisvlees)

Patrick van den Burg (beheerder, voorlichter)

Jos Cornelissen (beheerder/voorlichter)

Fokko Erhart (beheerder/voorlichter)

Marijke van Rootselaar (administratief medewerker
en teamlid wildernisvlees)

Roeland Vermeulen (adviseur, adjunct directeur)

Wilbert Verriet (toezichthouder)

Manon Willemstein (toezichthouder,
beheerder i.o per 15 februari 2016)

Jos Vrolijk (per 1 januari 2016 directeur/bestuurder,

Rond dit team is een groot netwerk van ca. 75 vrijwilligers actief. Dit is nog exclusief het vaste netwerk van vrijwilligers van de Federatie Broekpolder met wie FREE Nature intensief samenwerkt.

Deze vrijwilligers hebben in 2016 weer een onmisbare rol gespeeld. Verspreid over de verschillende gebieden zijn deze mensen georganiseerd in kleine netwerken en onmisbaar bij het toezicht en de voorlichting ter plaatse. Heel veel dank voor hun inzet is al getoond op de jaarlijkse vrijwilligers dag, die dit jaar gehouden werd in Kempen-Broek. Om een beeld te geven van hun motieven en achtergrond worden in het jaarverslag altijd een paar vrijwilligers (en stagiairs) aan het woord gelaten. Zie hiervoor de volgende pagina's.

FREE Nature blijft een gewilde plek blijft om stage te lopen of een afstudeeropdracht te vervullen. In totaal werden binnen FREE Nature in 2016 aan zo'n 10 MBO of HBO studenten gelegenheid geboden ervaring en kennis op te doen en zich hiermee voor te bereiden op een toekomst in de 'groene' sector.

Onze vrijwilligers aan het woord

Ben Custers over zijn vrijwilligerswerk bij het Drielandenpark, Zuid-Limburg.

April 2014, na ruim 40 jaar gewerkt te hebben in de periferie van het 'groene' onderwijs, met pensioen. Geen verplichtingen meer en een zee aan vrije tijd! Dus vlug op zoek naar een zinvolle invulling die paste bij mijn interesses voor de natuur. Toeval of niet, maar al snel ontmoette ik via een excursie van stichting Ark, Patrick, de regionale beheerder van Free, die een vrijwilliger zocht voor enkele nieuwe natuurgebieden in het Drielandenpark. Na een rondgang met Patrick door de gebieden en kennismaking met enkele andere vrijwilligers, was mijn keuze snel gemaakt. Begin juni 2014 ben ik gestart als vrijwillig toezichthouder. Nu, na ruim 3 jaar, zit ik volledig in het ritme en weet niet beter dan dat ik 3 á 4 ochtenden per week met veel plezier onderweg ben. Soms komt er nog een vraag om een extra handje bij een calamiteit of het invangen en verplaatsen van dieren dat het werk nóg leuker maakt. De lijntjes onderling zijn kort en beperken zich voornamelijk tot berichtjes via App of telefoon. Van tijd tot tijd ontmoeten we elkaar in het veld bij bijzonderheden en vangacties.

Na het ontbijt met krantje voor het laatste nieuws ben ik er klaar voor. Met een kist vol attributen voor noodreparaties, verrekijker, hoed en wandelstok, bergschoenen of laarzen en regenkleding, de auto in op weg naar een van de gebieden. In het ochtendgloren door het mooie heuvelland, nu met een kakofonie aan vogel geluiden, en elke keer opnieuw benieuwd naar wat ik vandaag weer tegenkom. Is het kalfje van Bertina er al? Is het een stiertje of toch een koetje? Hoe gaat het met Andros die verleden week een beetje kreupel liep? Vliegt daar toevallig een Grauwe Klauwier, of is het toch een Klapekster? Bloeien het daslook of de eerste orchideeën al? Zie ik daar de wroetsporen van wilde varkens? Heerlijk, wat is de natuur met haar seizoenen toch bijzonder!

Het fijne aan het vrijwilligerswerk voor Free is dat je jaarrond buiten, fysiek en lekker actief bezig bent, je doorlopend kunt genieten van al het moois wat de natuur ons brengt en daarnaast ook nog eens een bijdrage kunt leveren aan de fantastische doelstellingen voor natuurontwikkeling waar Free voor staat. In een woord geweldig! Voor mij in het bijzonder een ideale invulling die ik mooi kan combineren met mijn andere hobby's zoals het spotten van vogels en het inventariseren van bloemen en planten.

Nee, ik zou echt niet anders meer willen!

Hartelijke groeten, Ben Custers, vrijwilliger in Zuid Limburg

Rode Geus aan de oever van de Geul - © Ben Custers

Onze vrijwilligers aan het woord

Jan Putters als vrijwilliger in 'Slikken van de Heen'

Ik kom al sinds de afsluiting van eb en vloed (april 1987) in de Slikken van de Heen. Ik heb de natuur danig zien veranderen toen het van de ene op de andere dag van het getij werd afgesneden. Na korte tijd stak de eerste pioniersvegetatie de kop op. Omdat het de bedoeling was om er een halfopen parklandschap 'van te maken en te houden' werden Schotse Hooglanders ingeschakeld, die overgingen tot extensieve begrazing. Dus weinig koeien op veel aanbod.

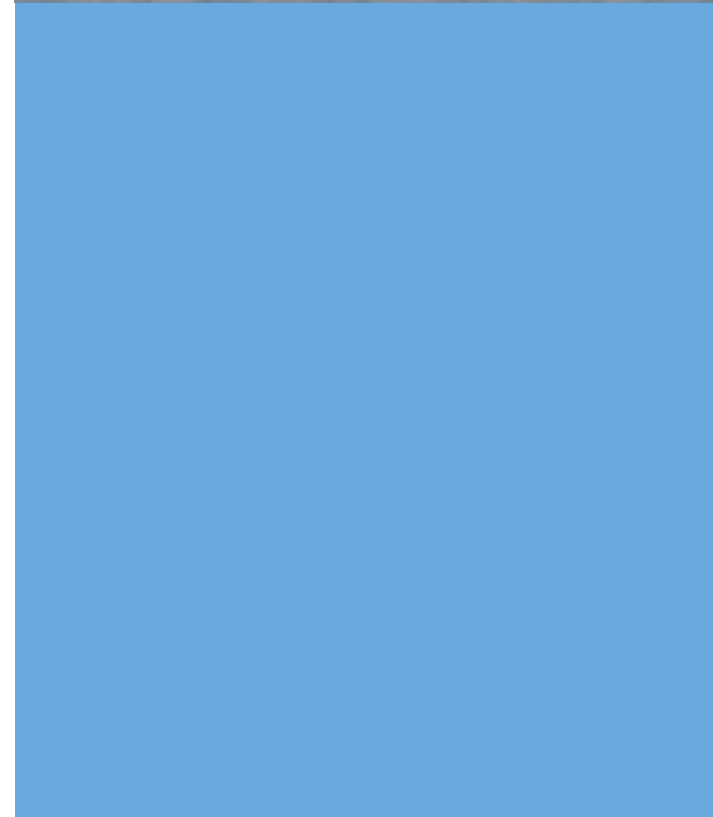
Door de jaren heen is de visie op begrazing in relatie tot de diversiteit van de flora alsmede de dynamiek drastisch veranderd. Door stichting Het Zeeuwse Landschap werd besloten tot het in zee gaan met FREE Nature. Ik had nog nooit van deze club gehoord, maar hun visie 'werken aan de ontwikkeling van gebieden waar de natuur zichzelf vormt door inzet van grote zoogdieren' sprak mij enorm aan.

In februari 2014 werd er een kudde Konik-paarden geplaatst. Omdat ik wekelijks tenminste een keer in de Slikken kom, werd ik gevraagd of ik een oogje in het zeil kon houden. Dat was het moment dat ik vrijwilliger werd. Tot die tijd had ik helemaal niets met paarden, maar nu kijk ik er iedere week naar uit om ze ergens in het gebied te ontmoeten. Het is iedere keer anders. De dynamiek is bijzonder in zo'n sociale kudde, al valt mij op dat een conflict vaak wel korter duurt dan bij ons.

Ik plaats regelmatig camera-vallen om bewegingen van reeds bekende, maar ook nieuwe soorten vast te kunnen leggen. Toen ik op een keer mijn nachtelijk opgenomen beelden bekeek, zag ik behalve een patrouillerende vos ook in het aardedonker de kudde in een lange rij door het beeld schuiven. Dat zijn van die momenten die mij als vrijwilliger blij maken en doen hopen dat ik nog lang iets voor FREE kan en mag betekenen.

Ik ben in ieder geval #koniksgezind @FREE_Nature!

Jan Putters, vrijwilliger in FREE terrein Slikken van de Heen (Zeeland)

Koniks in Slikken van de Heen - © Jan Putters

Ervaringen van onze stagiairs

Susan Hoogink (Gelderse Poort)

In februari ben ik voor de tweede keer tijdens mijn opleiding Ecology & Wildlife Management stage gaan lopen bij Free. Met veel voldoening had ik mijn eerste stage in mijn tweede leerjaar afgesloten. Toch bleef Free Nature mij interesseren en had ik het gevoel dat ik hier nog lang niet uit geleerd was. Afgelopen februari stapte ik weer op de trein op weg naar de Ooijpolder. Wat een heerlijk gebied om rond te mogen struinen en nog meer te mogen leren over dit gebied. De eerste acht weken waren voor mij een meeloopstage. Vier dagen in de week liep ik mee met mijn stagebegeleider Wilbert en de vrijwilligers. Iedere dag was weer een feestje, de heerlijke ochtenden dat we door de Ooijpolder liepen en bezig waren met de diercontroles, de vangacties en de niet geplande/verwachte activiteiten die keer op keer weer leerzaam en interessant waren.

De vangacties waren ontzettend leuk en het was iedere keer weer leerzaam om te zien hoe de dieren hierop reageerden. Ik vind het erg interessant om de interacties tussen de dieren te zien, met een 'waarom ze dit doen' verhaal van Wilbert werd alles iedere keer duidelijker en heb ik de dieren ook steeds beter leren begrijpen. Ook heb ik erg veel geleerd van de vrijwilligers, die al hun ziel en zaligheid in de gebieden van de Ooijpolder leggen. Ik wil Wilbert en de vrijwilligers hier heel erg voor bedanken!

Geen enkele vraag was teveel en werd tot in detail uitgelegd. Tijdens mijn stage heb ik ook de mensen van Staatsbosbeheer Gelderse poort mogen ontmoeten, het was alle keren dat wij hier waren erg leerzaam voor mij. De verschillende ideeën en meningen die tijdens gesprekken naar boven kwamen hebben mij een ruimere kijk op het beheren van een natuurgebied gegeven. Ook wil ik de mensen van Staatsbosbeheer bedanken voor hun openheid.

Na acht weken meelopen met de dagelijkse werkzaamheden ben ik in april begonnen met mijn afstudeerstage bij Free Nature. Hierbij ben ik bezig met het inventariseren van de Groenlanden om eventuele verbossing te voorkomen. Ook kijk ik naar het graasgedrag van de grote grazers en bekijk ik welke delen van het gebied eventueel op een andere manier beheerd moeten worden. Met erg veel plezier ben ik bezig met dit project en ik hoop op een mooi eindverslag!

Ervaringen van onze stagiairs

Joppe Maarse (Naardermeer)

Ik ben Joppe Maarse, tweedejaars student Management van de Leefomgeving bij Van Hall Larenstein in Leeuwarden. Met erg veel plezier kijk ik terug op mijn oriënterende stage bij Free Nature, onder begeleiding van freelance FREE beheerder Wouter Slors.

Het eerste deel van de stage bestond uit het assisteren van Wouter bij zijn dagelijkse werk als beheerder van de kudde Galloway's rond het Naardermeer; ik liep de hele dag met hem mee en kreeg zo een goed beeld van wat het werk inhoud. Van het hekken schilderen met de vrijwilligers tot de vleesverkoop bij Gasterij Stadzigt.

In deze periode heb ik geleerd wat de verantwoordelijkheden van een beheerder zijn en hoe er met de runderen omgegaan moet worden. Het was belangrijk om dit te leren voor het tweede deel van de stage, waarbij ik een deel van de verantwoordelijkheden van Wouter overnam en zelf het toezicht hield over de kudde. Voor iemand die graag buiten werkt is dit de ideale stage, vier dagen per week waren wij samen aan het werk in het prachtige natuurgebied rond het Naardermeer. Het privilege om dit natuurgebied in te mogen was op zich al reden genoeg om dit als een mooie stageperiode te zien, maar daarnaast was dit ook een leerervaring die mij geholpen heeft de richting te kiezen die ik in wil gaan met het verdere vervolg van mijn studie (natuurbeheer).

Geen enkele klus is mij opgelegd door Wouter zonder een toelichting waarom dit moest gebeuren en gaandeweg heb ik constant gesprekken met hem gehad over natuurbeheer, onderhoud van de percelen, verzorging van de dieren, relaties tussen de verschillende betrokken partijen, en zo nog vele andere gesprekken en discussies die beeldvormend voor mij zijn geweest. De combinatie van het praktische werk met deze constante toelichting hebben van deze stage een ontzettend leerzame ervaring gemaakt in een werkveld waar ik zelf ook ambities in heb. Al met al kijk ik terug op een

paar maanden die zoveel leerzamer zijn geweest dan ik van tevoren verwacht had, maar ook waar ik elke dag met plezier gewekt werd door mijn wekker om zes uur, terwijl ik voor een college om elf uur al met veel tegenzin kreunend mijn bed uit kruip.

Free Nature, de mensen bij Natuurmonumenten, de vrijwilligers, natuurlijk Wouter Slors en Coosje Riemers en alle anderen waar ik in deze periode mee gewerkt heb wil ik hartelijk bedanken voor deze geweldige ervaring!

Stagiair Joppe Maarse

J.H. (Jaap) Kuper, oud-rentmeester Kroondomein Het Loo, heeft op eigen verzoek per 31 december 2016 zijn positie als lid van onze Raad van Toezicht opgezegd. Jaap Kuper heeft als toezichthouder vanaf de oprichting van de Stichting FREE Nature in 2007 een belangrijke rol gehad in het stimuleren van de ontwikkeling en het bewaken van de continuïteit. Hiervoor zijn we hem zeer dankbaar en we hebben dit uiteraard ook kenbaar gemaakt bij een interne afscheidsbijeenkomst medio december 2016. In zijn opvolging is inmiddels per 1 januari 2017 voorzien.

Leden van de Raad van Toezicht worden benoemd voor een periode van 5 jaar. Zij treden af volgens een door de Raad van Toezicht op te maken rooster. Een volgens het rooster aftredend lid van de Raad van Toezicht is onmiddellijk en onbeperkt hernoembaar. De Raad van Toezicht doet haar werk onbezoldigd en komt vier keer per jaar bijeen.

De Raad van Toezicht kwam in 2016 vier maal bijeen en heeft zich tijdens deze vergaderingen bezig gehouden met onder andere het meerjarenplan, een aanvraag voor een eenmalige bijdrage van de Nationale Postcode lotterij (die helaas is afgewezen), de begrotingen en jaarcijfers en ook al met het naderende tienjarig bestaan van FREE Nature in 2017.

De samenstelling van de Raad van Toezicht op 31 december 2016:

Mevr. M.A.J. van der Tas	Voorzitter	Burgemeester gemeente Steenwijkerland (tot 1 september 2016)
Dhr. J.H. Kuper	Penningmeester	Oud rentmeester Kroondomein Het Loo
Dhr. C.N. de Boer	Lid	Oud (regio) directeur Natuurmonumenten
Dhr. W.T. van Gelder	Lid	Oud commissaris v.d. Koningin Provincie Zeeland
Mevr. G.M. Leltz	Lid	Sectormanager klant en natuur Dunea
Mevr. G.J. Nijland	Lid	Teamleider beleid en strategie Vogelbescherming

Raad van toezicht op excursie

Staat van baten en lasten over 2016

	Werkelijk 2016	Begroot 2016
Baten		
Opbrengst (kudde)beheer	€ 654.668,-	€ 596.300,-
Opbrengst levende dieren	€ 39.190,-	€ 28.500,-
Opbrengst vlees	€ 282.922,-	€ 252.500,-
Opbrengst (begrazings) cursus / veldlessen	€ 0,-	€ 10.000,-
Opbrengst advisering	€ 7.063,-	€ 20.000,-
Totaal opbrengsten (A)	€ 983.843,-	€ 907.300,-
Kosten		
Kosten (kudde)beheer	€ 288.421,-	€ 290.551,-
Kosten verkoop Wildernisvlees	€ 114.593,-	€ 103.650,-
Cursuskosten	€ 302,-	€ 6.000,-
Directe kosten (B)	€ 403.316,-	€ 400.201,-
Bruto resultaat (A-B)	€ 580.527,-	€ 507.099,-
Organisatie kosten		
Loonkosten	€ 376.960,-	€ 378.300,-
Kantoorkosten	€ 13.256,-	€ 11.350,-
Vervoerskosten	€ 90.116,-	€ 57.550,-
Verkoopkosten (PR & representatie)	€ 3.692,-	€ 5.000,-
Financieringskosten (kst. baten)	€ 1.256,-	€ 500,-
Overige organisatie kosten	€ 35.816,-	€ 32.250,-
Afschrijvingskosten	€ 17.970,-	€ 18.040,-
Totale organisatiekosten (C)	€ 539.066,-	€ 502.990,-
Netto resultaat (A-B-C)	€ 41.461,-	€ 4.109,-
Voorstel resultaatbestemming		
Reserve calamiteiten	€ 0,-	€ 0,-
Continuïteitsreserve	€ 41.461,-	€ 4.109,-
	€ 41.461,-	€ 4.109,-

Het resultaat over 2016 van de stichting FREE Nature sluit met een positief saldo ad Euro 41.416,-. Dit positieve resultaat is te danken aan een toename in opbrengsten uit kuddebeheer; deze groei vloeit vooral voort uit een aantal nieuwe opdrachten. Aanvullend dragen de eveneens toegenomen opbrengsten uit wildernisvlees in toenemende mate bij aan het betaalbaar houden van beheer.

Opbrengsten uit cursussen en advies zijn in 2016 zeer bescheiden gebleven, ook omdat de begrazingscursus vorig jaar niet doorgegaan is. Gekoppeld aan een hogere opbrengst van kuddebeheer en wildernisvlees zijn ook de bijbehorende kosten (organisatiekosten en kosten verwerking wildernisvlees) gestegen. Overall kan gesteld worden dat FREE Nature een gezond jaar achter de rug heeft met een stabiele opdrachtenportefeuille en een groeiende klandizie voor wildernisvlees. Wel blijft een zorgvuldige bedrijfsvoering en kostenbeheersing ook in 2017 een belangrijk aandachtspunt.

Balans per 31 december 2016 (na resultaatverdeling)

	31 december 2016	31 december 2015
ACTIVA		
Materiële vaste activa:		
Inventaris	€ 265,-	€ 898,-
Aanhangers / trailers	€ 5.785,-	€ 6.347,-
Vervoermiddelen	€ 43.754,-	€ 35.450,-
	€ 49.804,-	€ 42.695,-
Financiële vaste activa:		
Deelneming	€ 100,-	€ 100,-
VLOTTENDE ACTIVA		
Voorraden		
Wildernisvlees	€ 26.323,-	€ 27.323,-
Vorderingen en overlopende activa		
Rekening courant Natuurlijke Begrazing BV	€ 35.371,-	€ 1.187,-
Debiteuren	€ 52.336,-	€ 32.217,-
Omzetbelasting	€ 6.929,-	€ 7.379,-
Overige vorderingen en overlopende activa	€ 5.905,-	€ 7.379,-
	€ 100.541,-	€ 47.450,-
Liquide middelen	€ 253.194,-	€ 220.798,-
TOTAAL	€ 429.962,-	€ 338.366,-

Balans per 31 december 2016 (na resultaatverdeling)

	31 december 2016	31 december 2015
PASSIVA		
EIGEN VERMOGEN		
Continuïteitsreserve	€ 283.723,-	€ 242.262,-
Overige reserves		
Reserve calamiteiten	€ 7.500,-	€ 7.500,-
VREEMD VERMOGEN KORT		
Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Crediteuren	€ 41.744,-	€ 29.610,-
Loonheffingen / sociale lasten	€ 11.535,-	€ 9.516,-
Pensioenfonds	€ 837,-	€ 718,-
Overige schulden en overlopende passiva	€ 84.623,-	€ 48.760,-
	€ 138.739,-	€ 88.604,-
TOTAAL	€ 429.962,-	€ 338.366,-

Terugblikkend kijken we als FREE Nature terug op een afwisselend, arbeidsintensief maar ook succesvol jaar. Hierbij past dan ook veel waardering aan iedereen in het FREE-team die hier op zijn eigen manier aan bijgedragen heeft. Ook in 2017 zullen we zeker doorgaan met het bevorderen van mooie en spannende natuurontwikkelingen met hulp van 'onze grote grazers'. Volgend jaar zal ook het jaar zijn waarin we op passende wijze aandacht zullen besteden aan het feit dat FREE Nature tien jaar bestaat. Graag komen we hier in 2017 bij u op terug!

Met vriendelijke groet, namens het gehele FREE team

Jos Vrolijk, directeur / bestuurder

FREE Nature
Augustuslaan 36
6642 AB BEUNINGEN
KvK 09172686
info@freenature.nl

www.freenature.nl / www.wildernisvlees.nl

Opmaak jaarverslag: www.siteliner.nl

Vrijwilligers Schouwers federatie Broekpolder

